

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

TOMUS CXLII.

**HUNGARIA
SZEGED
2017**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
ACTA HISTORICA

Szerkesztőbizottság:

DR. ALMÁSI TIBOR, DR. KÖVÉR LAJOS, DR. MAKK
FERENC, DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ, DR. PAPP SÁNDOR,
DR. SZÁNTÓ RICHÁRD, DR. TOMKA BÉLA,
DR. ZIMONYI ISTVÁN

A kötet az
MTA–HIM–SZTE–MNL OL
Magyar Medievisztikai Kutatócsoport
kiadványa, megjelenését az
MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája
tette lehetővé.

Redegerunt:

DR. LÁSZLÓ VESZPRÉMY
DR. FERENC PITI

Szerkesztette:

DR. VESZPRÉMY LÁSZLÓ
DR. PITI FERENC

HU ISSN 0324–6523 Acta Universitatis Szegediensis
HU ISSN 0324–6965 Acta Historica

B. HALÁSZ ÉVA

Zágráb vagy Körös?

1323. május 8-án kelt Lampert országbíró ítéletlevele, amiben elmarasztalta a ludbregi Péter fia Miklóssal szemben hatalmaskodó grebeni Wlkozlaus fia Hektort. A kiadványban részletesen rögzítették az 1322 őszén indult pereskedés egyes lépéseit, köztük a tárgyalásra kijelölt időpontokon meg nem jelenő Hektor idézésének három vásáron való kihirdetését is. Először Zágrábban, a polgárvárosban (*Grecium*) tartott *forumon* kellett a zágrábi káptalan tanúságtevője jelenlétében nyilvánosan megidézze a királyi ember a vétkest, majd a Zágráb megyei Dombrón, végül pedig Körös városában. Ez utóbbi települést az oklevél a bánság székhelyeként (*kathedralis locus banatus*) jelölte meg.¹ Ez a meghatározás viszont ellentmondani látszik annak a köztudott ténynek, hogy Zágráb volt a Szlavón Bánság² központja. Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy hol volt a szlavón bán, illetve esetenként a herceg³ székhelye az Árpádok és az Anjouk korában?

Kubinyi András határozta meg azokat a kritériumokat, amelyek vizsgálatával eldönthető, hogy egy adott személynek hol volt a rezidenciája.⁴ Természetesen ezek nem alkalmazhatóak egy az egyben a Szlavón

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: DL.) 101 660. Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Szerk. ALMÁSI TIBOR–BLAZOVICH LÁSZLÓ–GÉCZI LAJOS–B. HALÁSZ ÉVA–KÖFALVI TAMÁS–KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–PITI FERENC–RÁBAI KRISZTINA–SEBŐK FERENC–TEISZLER ÉVA–TÓTH ILDIKÓ. Budapest–Szeged, 1990–. (továbbiakban: Anjou-oklt.) VII. 178. szám.

² A szlavón bánok és hercegek irányítása alatt álló terület az Árpádok és az Anjouk korában nem egy változatlan, statikus képződmény volt. A területi korlátok miatt nincs arra lehetőség, hogy a területi változásokat részletesen bemutassam. A dolgozatban a Szlavón Bánságot és Szlavóniát egymás szinonimájaként használom és a Drávától a Gozd hegységig terjedő területet értem alatta, mely a szlavón bán, illetve esetenként a herceg irányítása alatt állott, tekintet nélkül arra, hogy esetenként mely területek tartoztak még hozzá. A bánok Drávától északra viselt ispánságai soha nem alkották Szlavónia részét.

³ A XIII–XIV. század folyamán többször is a királyi család tagjai álltak Szlavónia élén, hercegi címmel: Béla (1220–1226), Kálmán (1226–1241), István (1246), Béla (1261–1269), András, (1274), Thomasina (1293–1300), Anjou István (1350, 1353–54), Bajor Margit (1354–1356), Durazzói Károly (1371–1372).

⁴ Ezek: 1. Melyik helységet nevezik rezidenciának a források? 2. Hol tartózkodott leggyakrabban a kérdéses személy? 3. Hol tartózkodott a családja (feleség és gyerekek)? 4. Volt-e a családnak kijelölt/szokásos temetkezési helye? 5. Hol volt a birtokok igazgatási központja? 6. Hol őrizték a kincstárat és a levéltárat? (Esetlegesen: 7. Hol volt a pénzverde

Bánságra, de segítségükkel fel tudunk sorolni néhány olyan kérdést, amelyek vizsgálata közelebb vihet minket a bánság központjának meghatározásához. Ezek: 1. Mely települést nevezték a forrásokban a bánság székhelyének? 2. Hol keltek a bánok oklevelei? 3. Volt-e állandó helye a báni kancelláriának? 4. Hol töltötte a legtöbb idejét a bánság vezetője? 5. Hol volt a bánság bírói székhelye? 6. Mely települések töltötték be más, központi funkciót?

1. A székhely megnevezésére a középkori latinságban a klasszikusból átvett *sedes* vagy *caput* szavakat használták. Az így jelölt települések nem egyes személyek lakhelyét jelentették, hanem egy terület központját, olyan helyet, ami valamilyen szempontból kiemelkedett a többi közül.⁵ E mellett azonban találkozunk egy másik, uralmi terület központját jelentő kifejezéssel, ez pedig a *locus cathedralis*. Ezt a fogalmat egyaránt használták az ország, de egyes megyék központjának megnevezésére is.⁶ Még egy szókapcsolat van, ami figyelmet érdemel, ez pedig a *principalis civitas/locus*.⁷ Zágrábot Mária királyné 1261-ben kelt oklevele nevezi így. Azonban a kérdéses kiadvány gyanús hitelű, írásképe arra mutat, hogy nem a XIII. században, hanem később készült. Így adatát nem lehet feltétel nélkül figyelembe venni a bánság Árpád- és Anjou-kori központjának meghatározásához.⁸ *Caput* vagy *sedes* (*banatus*) megnevezéssel szlavóniai település vonatkozásában eddig nem találkoztam a vizsgált időszakban,

helye?) KUBINYI ANDRÁS: Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig. A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei 2 (1991) 211–227.; 216–218.

⁵ SZENDE KATALIN: Városkutatás és rezidencia-kutatás. Helyzetkép és magyar eredmények. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 7 (2012) 11–44.; 13.

⁶ Székesfehérvárra lásd GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. Budapest, 1987. 370., 372.; 1342. augusztus 19. Anjou-kori okmánytár. I–VII. Szerk. NAGY IMRE–NAGY GYULA. Budapest, 1878–1920. IV. 252–255.; Egyes megyékre: KUMOROVITZ L. BERNÁT: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. Tanulmányok Budapest Múltjából 18 (1971) 7–57.; 43., 210. jz.

⁷ Buda esetében példát hoz erre KUBINYI ANDRÁS: Királyi székhely a késő középkori Magyarországon. In: A magyar államiség ezer éve. Szerk. GERGELY JENŐ–IZSÁK LAJOS. Budapest, 2001. (továbbiakban: KUBINYI 2001.) 113–119.; 114.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (továbbiakban: Df.) 230 169. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. I–XVIII. Collegit T[ADEUS] SMIČIKLAS. Zagrabiae, 1904–1990. (továbbiakban: CDCr.) V. 202–203.; Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. ZSOLDOS ATTILA. Budapest, 2008. (továbbiakban: RD.) 56. szám.

magára a bánságra vonatkoztathatóan a *locus cathedralis* kifejezéssel is csak a fentebb idézett egyetlen esetben, amikor Körös városára használták.⁹

2. Az első ránk maradt, kelethelyet is tartalmazó báni oklevél Gutkeled nembeli Miklós 1240-ben kiadott diplomája,¹⁰ rendszeresen pedig csak az 1260-as évektől tüntetik fel a bánok okleveleikben a kiadás helyét. A következő táblázatban azt foglaltam össze, hogy az Árpád- és Anjou-kori szlavón bánok ismert oklevelei hány különböző helyen keltek.¹¹

A bán neve	Ismert kelethelyek száma
Gutkeled nembeli Miklós (1240)	1 ¹²
Gutkeled nembeli Dragun fia István (1248–1259)	3 ¹³
Rátót nembeli Domonkos fia Roland (1261–1267)	7 ¹⁴
Héder nembeli Henrik fia Henrik (1267–1270)	2 ¹⁵

⁹ Zágráb városára, mint Zágráb megye központjára hivatkozik Punez zágrábi comes oklevele 1327. március 30-án: *locus noster cathedralis*. CDCr. IX. 332–333., Anjou-oklt. XI. 141. szám.; A szlavóniai Marócsa *comitatus* központjaként (*sedes cathedralis*) Csütörtökhelyet nevezi meg egy oklevél 1343. február 17-én: Df. 230 721., CDCr. XI. 41–42., Anjou-oklt. XXVII. 76. szám.

¹⁰ Dl. 4700., CDCr. IV. 122–123.

¹¹ Az első, kelethelyet (Zágráb) is tartalmazó hercegi oklevél 1269. január 17-én kelt (Béla herceg): Df. 256 454., RD 32. szám. Az Árpád-házi hercegektől kelethelyet tartalmazó oklevelek meglehetősen korlátozott számban maradtak fenn: Kálmán szlavón-dalmát herceg, 1226. augusztus 1.: Spalato (RD. 1. szám); Thomasina, 1295. november 8.: Pozsega (RD. 286. szám), 1296. március 7.: Pozsegavár (RD. 290. szám), [1296.?] november 8.: Pozsega (RD 291. szám). Anjou István herceg első dukátusa idején nem járt tartományában, 1353–1354 között oklevelei két kivétellel Zágrábban keltek: budai keltezése az 1353 nyári diplomáciai eseményekkel függött össze, ivanicsi keltezése pedig a számára végzetes szerbiai hadjáratra vezető útjával. Margit hercegnő mozgása független volt a bánság irányításától (Zágrábban és Budán kelt okleveleit ismerjük csak), azt ténylegesen Hahót Miklós látta el. Durazzói Károly kelethelyeit pedig felvettem a bániak közé. Noha tudjuk, hogy de Surdis János *vicarius generalis*ként állt mellette, de a dukátus idejéről csak a herceg okleveleit ismerjük. Lásd: A 14. századi hercegek és hercegnők oklevelei. Közreadja B. HALÁSZ ÉVA. In: Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon. Székesfehérvár, 2016. (továbbiakban: Hercegek) 129–225.

¹² Zágráb (1): Dl. 4700., CDCr. IV. 122–123. (Itt és a következő lábjegyzetekben a helység-név után az ott keltezett oklevelek száma található.)

¹³ Bužim (1): CDCr. IV. 472–473. – Körös (1): Dl. 32 887., CDCr. V. 25–26. – Zágráb (1): Dl. 481., CDCr. V. 108.

¹⁴ Körös (1): Dl. 36 237., CDCr. V. 395–397. – Kulpató (1): Dl. 40 067., CDCr. V. 337–338. – Margitsziget (1): Df. 248 752. – Perlak (Zala megye) (1): Df. 230 367., CDCr. V. 315–317. – Petrina (1): Df. 283 555., CDCr. V. 405–406. – Zágráb (7): Dl. 537., CDCr. V. 269–270.; Dl. 32 984., CDCr. V. 357–358.; Df. 230 369., CDCr. V. 392–393.; CDCr. V. 391–392.; Df. 283 555., CDCr. V. 405–406.; Dl. 32 836., CDCr. V. 428–429.; Df. 256 371., CDCr. V. 429–430. – Zselin (1): Dl. 32 985., CDCr. V. 332–333.

Gutkeled nembeli István fia Joachim (1270–1272)	3 ¹⁶
Csák nembeli Máté fia Máté (1272–1273)	2 ¹⁷
Héder nembeli Henrik fia Henrik (1273–1274)	2 ¹⁸
Héder nembeli Henrik fia János (1275)	1 ¹⁹
Gutkeled nembeli István fia Miklós (1278–1279)	2 ²⁰
Tétény nembeli Benedek fia Péter (1279)	1 ²¹
Tétény nembeli Benedek fia Péter (1283)	1 ²²
Héder nembeli Henrik fia János (1284–1285)	1 ²³
Babonić István fia Radoszló (1288)	1 ²⁴
Héder nembeli Henrik fia János (1290)	1 ²⁵
Kőszegi Henrik (1301–1309)	6 ²⁶
Babonić István (1310–1316)	5 ²⁷
Babonić János (1317–1322)	3 ²⁸
Felsőlendvai Miklós (1323–1325)	6 ²⁹

¹⁵ Óbuda (1): HHStA. Wien. Familienarchiv Erdődy. D11040., Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I–VIII. Győr–Budapest, 1865–1891. (továbbiakban: HO.) VII. 116. – Zselin (1): Df. 283 555.

¹⁶ Bihács (1): Df. 267 948. EMILIUS LASZOWSKI: Monumenta historica nob. Communitatis Turopolje olim „Campus Zagrabienensis” dictae. I. 1225–1466. Zagrabiae, 1904. 24–25. – Dudvág folyó mellett (1): Dl. 50 622. – Zágráb (2): Df. 283 555.; Dl. 35 832., CDCr. V. 603–604.

¹⁷ Komár (1): HO. VIII. 150–151. – Zágráb (2): Dl. 816., CDCr. VI. 10.; JOANNES BAPT. TKALČIC: Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba. I–XIV. Zagrabiae 1889–1932. (továbbiakban: Mon. civ. Zagr.) I. 49–50.

¹⁸ Körös (1): Dl. 32 987., CDCr. VI. 58. – Zágráb (1): Dl. 846., CDCr. VI. 61.

¹⁹ Zágráb (4): Df. 230 203., CDCr. VI. 135–136.; Df. 283 555., CDCr. VI. 108–109.; Dl. 35 899.; Df. 230 204.

²⁰ Zágráb (3): Df. 267 907., CDCr. VI. 242–243.; Df. 283 555., CDCr. VI. 266.; Df. 256 516., CDCr. VI. 319–321. – Tétény (1): Dl. 40 144., CDCr. VI. 308–309.

²¹ Rojcsa (1): Dl. 35 836., CDCr. VI. 317–318.

²² Pakrác (1): Dl. 99 869., CDCr. VI. 446–447.

²³ Kőszeg (1): HO. VIII. 245.

²⁴ Dubica (1): Df. 283 328., CDCr. VI. 608–609.

²⁵ Solt (1): Df. 218 528., CDCr. VI. 684.

²⁶ Buda (1): Df. 254 708., Anjou-oklt. II. 1. szám – Kapronca (1): Dl. 40 360., Anjou-oklt. II. 631. szám – Kőszeg (1): Dl. 77 066., Anjou-oklt. I. 654. szám – Segesd (1): Dl. 76 190., Anjou-oklt. I. 93. szám – Valkószentgyörgy (1): Df. 259 794., Anjou-oklt. I. 698. szám – Verőce mellett (1): Dl. 43 248., Anjou-oklt. I. 621. szám.

²⁷ Brezovica (1): Df. 230 204., Anjou-oklt. III. 4. szám – Sztencsnyák (1): Dl. 35 191., Anjou-oklt. III. 136. szám.

²⁸ Okics (1): Dl. 35 168., Anjou-oklt. VI. 296. szám – Orbász (2): Dl. 35 168., Anjou-oklt. V. 894. szám; Dl. 66 498. Anjou-oklt. VI. 131. szám – Zágráb (2): Df. 256 335., Anjou-oklt. VI. 227. szám; Dl. 2126., Anjou-oklt. VI. 796. szám.

²⁹ Körös (2), Sopron (1), Vratiskovic (1), Zágráb (1), Zákány vára mellett (1), Zalun folyó mellett (1). A 14. századi bánok okleveleinek részletes adatait lásd ÉVA B. HALÁSZ:

Ákos Mikcs (1325–1342)	11 ³⁰
Hahót Miklós (1342–1346)	8 ³¹
Szécsi Miklós (1346–1349)	1 ³²
Ugali Pál (1350)	2 ³³
Lackfi István (1351–1352)	3 ³⁴
Hahót Miklós (1353–1356)	3 ³⁵
Paksi Leusták (1356–1362)	5 ³⁶
Kanizsai István (1363–1365)	1 ³⁷
Szécsi Miklós (1366–1368)	4 ³⁸
Cudar Péter (1369–1371)	2 ³⁹
Durazzói Károly (hercegeként) (1371–1372)	4 ⁴⁰
Szécsi Miklós (1372–1373)	1 ⁴¹
Cudar Péter (1373–1381)	4 ⁴²

Ha a kelethelyekre eső oklevelek számát nézzük, azt látjuk, hogy 31 helyen mindössze 1-1 alkalommal kelteztek a bánok, két oklevelet 11 helyen adtak ki, hármat már csak 2 helyen és csak három település neve szerepel 3-nál többször az oklevelek kelethelyeként (Kapronca, Körös és Zágráb).⁴³ Számszerűen messze a legtöbb oklevelet Zágrábban keltezték a

Diplomatička analiza isprava slavonskih banova u razdoblju od 1323. do 1381. godine. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 27 (2009) 35–102.

³⁰ Garics (2), Kapronca (11), Kemlék (1), Körös (8), Magnalak (1), Medvevár (2), Prodaviz (2), Sztenicsnyák (1), Topuszkó (1), Visegrád (1), Zágráb (25).

³¹ Bihács (2), Kamarcsa (1), Kapronca (2), Kemlék (1), Knin (1), Körös (1), Modrus (1), Zágráb (15), Zára mellett (1).

³² Zágráb (21).

³³ Topuszkó (1), Zágráb (2).

³⁴ Buda (2), Szentiván (1), Zágráb (8).

³⁵ Knin (1), Lendva (1), Zágráb (14).

³⁶ Glaž (1), Kapronca (2), Körös (3), Visegrád (1), Zágráb (29).

³⁷ Zágráb (7).

³⁸ Alsólendva (1), Körös (2) és Zágráb (9).

³⁹ Körös (6) és Zágráb (6).

⁴⁰ Csicsán (1), Körös (1), Racsa (1), Zágráb (9). Durazzói Károly okleveleit lásd: Hercegek 195–203.

⁴¹ Zágráb (3)

⁴² Kapronca (1), Körös (16), Ónód (1), Zágráb (22).

⁴³ 1 oklevél: Alsólendva, Brezovica, Csicsán, Dubica, Dudvág folyó mellett, Glaž, Kamarcsa, Komár, Kulpató, Lendva, Magnalak, Modrus, Óbuda, Okics, Ónod, Pakrác, Perlak, Petrina, Racsa, Rojcsa, Segesd, Solt, Sopron, Szentiván, Tétény, Valkószentgyörgy, Verőce, Vratiskovic, Zákány, Zalun folyó mellett, Zára mellett; 2 oklevél: Garics, Kemlék, Knin, Kőszeg, Medve, Orbász, Prodaviz, Sztenicsnyák, Topuszkó, Visegrád, Zselin; 3 oklevél: Bihács, Buda; 3-nál több oklevél: Kapronca, Körös, Zágráb.

bánok nevében (194 esetben). A kelethelyek megoszlása mutat bizonyos időbeli változást, a vizsgált időszakon belül több kisebb szakaszt tudunk elkülöníteni. Az első az 1240-es évektől 1279-ig, vagyis Gutkeled nembeli István fia Miklós bánágának végéig tart, amikor az esetek közel felében Zágrábban kelteztek, és csak a másik fele esik egyéb kelethelyekre. Az 1279-től 1325-ig, vagyis a Felsőlendvai Miklós bánágának végéig tartó időszakban a bánok változatos helyeken adták ki okleveleiket, Zágrábban összesen csak 3 kiadvány kelt. Az 1325–1381 közötti időszakot egyértelműen a Zágrábban kiadott oklevelek túlsúlya jellemzi, illetve a XIV. század második felében egyre több lesz a körösi keltezés. Cudar Péter második bánága idején már közel annyi oklevelére írták rá Köröst kelethelyként, mint Zágrábot.⁴⁴ A kelethelyek felől vizsgálva a korszak egészében Zágráb volt a bánág legfontosabb települése, különösen igaz ez a XIV. század második felében.

De mi okból kelteztek a bánok ott, ahol? Lehet magyarázatot találni az egyes kelethelyekre? Nyilvánvaló, hogy a bánnak, mint Szlavónia első emberének a hadbaszállása idején is tudnia kellett oklevelet kiállítania, esetlegesen felmerülő, személyes döntését igénylő ügyekben a fejleményekről tájékoztatnia az érintetteket. 1327-ben Ákos Mikcs bán leverte a Kőszegi család lázadását, a hadi eseményeket követően a családtól elfoglalt Sztenicsnyák erősségében adta ki a velük kötött megegyezéséről szóló oklevelét.⁴⁵ 1344–1345 folyamán zajlott a magyar uralkodó horvátországi hadjárata. 1345. június 23-án kelt Hahót Miklós oklevele Kninben, amiben rögzítette a várost és a területet korábban uraló Nelipics özvegye, Vladislava és fia, János I. Lajos királynak való behódolásának részleteit.⁴⁶ 1345 augusztusában Velence ostrom alá vette az általa hűtlennek tekintett Zára városát. Az ostromlottak a magyar uralkodóhoz fordultak segítségért, aki Kotromanić István bánra bízta a sereg vezetését. A harcokban részt vett Hahót Miklós, Szlavónia bánja is, akinek két, 1345. október 20-án, Bihácson keltezett, a zágrábi püspöknek fizetendő tizeddel összefüggésben kiadott oklevele is ránk maradt.⁴⁷ Zára ostroma idején, a város alatti hadi táborban keltezett a bán 1346. július 6-án, amikor a körö-

⁴⁴ Az adatokat lásd az egyes bánok nevéhez fűzött lábjegyzetekben.

⁴⁵ 1327. szeptember 16.: Dl. 86 995., CDCr. XI. 358–360., Anjou-oklt. XI. 448. szám.

⁴⁶ Dl. 87 539., CDCr. XI. 205–207., Anjou-oklt. XXIX. 404. szám.

⁴⁷ Df. 283 555., CDCr. XI. 241–242., Anjou-oklt. XXIX. 744. szám; Df. 283 555., CDCr. XI. 242., Anjou-oklt. XXIX. 745. szám.

si várjobbágyok Máté nemzetségébe tartozó Mike fia Miklóst a nemesek közé sorozta.⁴⁸

A bánok ellátogattak családi birtokaikra is, akár Szlavóniában, akár azon kívül feküdtek. Az ilyen kelethelyet tartalmazó oklevelek között találunk magántermészetű ügyeket taglalókat és a báni tisztségből kifolyólag kiadottakat is. Kőszegi Henrik bán 1304 októberében Kőszegen keltezett oklevelében ispánságaival összefüggő ügyben intézkedik.⁴⁹ Családi ügyekkel foglalkozik Babonić István bán és testvérei oklevele, akik egy gorikai földjüket adományozták 1311. szeptember 8-án *famulusuknak* Sztenicsnyák várában kelt kiadványukban.⁵⁰ Babonić János bán 1321. május 12-én a családjuk kezében lévő Orbász várában fiává fogadta unokaöccsét (*nepos*), Jánost.⁵¹ Családi ügyben intézkedett Ákos Mikcs 1341 februárjában: István, Ákos és László nevű fiaival együtt az 1338 óta kezén lévő Prodavizen⁵² kiadott oklevelük szerint birtokosztályt tett negyedik fiával, Loránddal.⁵³ Mikcs 1342. november 11-én ismét Prodavizen keltezett oklevelében átírta a nagykemléki várnagy és az ottani *comes terrestris* 1342. február 1-jén kelt oklevelét.⁵⁴ Hahót Miklós 1355-ben keltezett saját várában (*in castro nostro*), a Zala megyei Alsólendván. Oklevelével a családja által alapított szemenyei kolostort gazdagította a maga és fiai lelki üdvéért további ajándékokkal.⁵⁵ A boszniai Glaž vára valószínűleg 1357-ben került a magyar király kezébe, majd 1361 előtt Paksi Leusták kapta adományba. A bán 1361 elején a vár körül élő jobbágyai helyzetének megkönnyítésére szabadságaikról bocsátott ki oklevelet.⁵⁶ Cudar Péter szintén a családja kezén lévő Borsod megyei Ónodon keltezett 1377. szeptember 24-én a Kállai családba tartozó nemesek ügyében.⁵⁷

⁴⁸ Df. 230 407., CDCr. XI. 309–310., Anjou-oklt. XXX. 501. szám.

⁴⁹ Dl. 77 066., Anjou-oklt. I. 654. szám.

⁵⁰ Dl. 35 191., Anjou-oklt. III. 136. szám. Hasonlóan a neki tett szolgálatokat jutalmazta István bán 1313. november 20-án, a családja kezén lévő Ozalj várában kelt oklevelében: Dl. 33 280., Anjou-oklt. III. 632. szám.

⁵¹ Dl. 66 498., Anjou-oklt. VI. 131. szám.

⁵² Ma Virje, Horvátország. I. Károly adománylevelét lásd Df. 247 978., Anjou-oklt. XXII. 556. szám.

⁵³ 1341. február 4.: Dl. 3355., CDCr. X. 596–597., Anjou-oklt. XXV. 96. szám.

⁵⁴ Df. 279 533., Anjou-oklt. XXVI. 581. szám.

⁵⁵ CDCr. XII. 278–279.

⁵⁶ Df. 230 482., CDCr. XIII. 101–102. A vár történetéről röviden lásd ENGEL PÁL: Magyar középkori adattár. CD-ROM. Budapest, 2001. Glaž címszó.

⁵⁷ Dl. 52 256. A nagykállói Kállay-család levéltára. I–II. Budapest, 1943. 1749. szám.

Az ország bárójaként a bánok természetes módon bukkannak fel a király és az uralkodói család tagjainak környezetében.⁵⁸ 1343. július 2-án Hahót Miklós például Modrusban keltezett, valószínűleg elkíserte a Nápolyba tartó Erzsébet királynét a tengerpartra vezető útján.⁵⁹

Ha a bán a *honorjával* párhuzamosan ispánságokat is viselt, akkor azok ügyeivel is törődnie kellett. 1301 októberében Kőszegi Henrik szlavón bán, somogyi és tolnai *comes* például Segesden adott ki oklevelet, amiben a Somogy megyei közgyűlésekről emlékezik meg.⁶⁰ Knini és zárai keltezéseket azokból az időkből ismerünk, amikor a szlavón bán hatásköre a horvát és/vagy dalmát területekre is kiterjedt.⁶¹

Van ezen kívül még néhány kelethely, ami egyéb okokkal magyarázható. Kapronca volt a *medium regni* felé vezető út utolsó nagyobb, szlavóniai települése. Tudjuk például, hogy Ákos Mikcs 1336 októberében Visegrádon időzött, egy oklevél Pál országbíró bírótársai között említi,⁶² majd november 11-én már Kaproncán keltezett oklevelet.⁶³ Cudar Péter 1374-ben szintén itt adott ki egy olyan oklevelet, amiben egy, már elhalasztott pert a visszatértére (*adventus nostri*) halasztott tovább.⁶⁴

Ha a fenti, nyilvánvaló okokkal magyarázható kelethelyeket kizárjuk a vizsgálódás köréből, akkor azt tapasztaljuk, hogy míg az 1340-es évekig több oklevél Zágrábon (és Körösön) kívüli keltezésének indokát nem tudjuk a bán hadjárataival, a királyhoz vagy magánbirtokára való utazásával megadni, addig az 1340-es évek második felétől kezdve ezek a „magyarázat nélkül való” kelethelyek eltűnnek és túlnyomórészt Zág-

⁵⁸1263-ban Roland bán többedmagával (esztergomi és kalocsai érsek, országbíró stb.) a mai Margitszigeten keltezett (Df. 248 752.). Az Anjou-korban a királyi székhelyek, Buda és Visegrád voltak ilyen kelethelyek, pl. Df. 283 555., CDCr. IX. 346–347., Anjou-oklt. XI. 327. szám.

⁵⁹ Erzsébet királyné 1343. június 19-én Kaproncán keltezett (Anjou-oklt. XXVII. 410. szám) A bán oklevele azt sejteti, hogy a királyné társaságában időzött: Df. 255 429., CDCr. XI. 66–67., Anjou-oklt. XXVII. 446. szám.

⁶⁰ 1301. október 20.: Dl. 76 190., Anjou-oklt. I. 93. szám.

⁶¹ Pl. Bužim: 1251, Gutkeled nembeli István (CDCr. IV. 472–473.); Knin: 1353. szept. 19., Hahót Miklós (CDCr. XII. 197–198.).

⁶² Df. 262 240., Anjou-oklt. XX. 427. szám. – Az uralkodó október 6–november 13. között szintén Visegrádon tartózkodott. SPEKNER ENIKŐ: Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa? A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig. Budapest, 2015. 170.

⁶³ Df. 252 345., CDCr. X. 282–283., Anjou-oklt. XX. 428. szám.

⁶⁴ Df. 230 572., CDCr. XV. 82. – Szintén feltételezhető egy visegrádi utazásról való visszaérkezés Paksi Leusták 1362 áprilisi kaproncai keltezése mögött (Dl. 43 828., Dl. 35 222.), ugyanis I. Lajos 1362. február 25-én kelt privilégiumában Paksi Leusták kérésére ad vissza egy birtokot jogos tulajdonosának: Dl. 33 969., CDCr. XIII. 204–206.

rábban, kisebb számban pedig Körösön adták ki a bánok okleveleit. Valószínű tehát, hogy a XIV. század közepét megelőzően utazó hatalomgyakorlás zajlott a Szlavón Bánságban, vagyis a bánok körbejárták a tartományt, nem volt kialakult „főváros”, viszont Zágráb mindenképpen kitüntetett jelentőségű helynek számított.⁶⁵

3. A magyar királyi kancellárián bevett gyakorlat volt, hogy bizonyos okleveleket a távollévő uralkodó nevében is kiállíthattak. Ez megfigyelhető a báni kancellárián is, ezért a bánság székhelyének vizsgálata során figyelembe kell venni, hogy hol volt a kancellária. Ha a kancellária és a bán személyes holléte eltávolodik egymástól, az már utalhat egy állandó, stabil székhely kialakulására.⁶⁶ A XIV. század közepéig nem ismerünk olyan esetet, aminél biztosan tudnánk, hogy a bán nevében, de távollétében állították ki a kérdéses oklevelet, a XIV. század második feléből azonban igen. 1377. január 27-én I. Lajos az Abaúj megyei Regécen adott ki gyűrűspecstjével megerősített oklevelet. A szöveg alatti vörös viasz részben takarja a kancelláriai jegyzetet, azonban az olvasható részekből nagy biztonsággal kikövetkeztethető, hogy Cudar Péter volt az ügy *relatora*.⁶⁷ Ugyanakkor tudjuk, hogy a báni kancellária 1377. január 28-án Zágrábban adott ki oklevelet, amiben a nyilvánvalóan távollévő bán nevében utasították a zágrábi káptalant egy hatalmaskodási eset kivizsgálására.⁶⁸ Akár a báni kancellária élén álló ítélőmestertől⁶⁹ (*prothonotarius*), akár az ekkor vicebáni címet viselő Csirke Pétertől érkezett a tényleges parancs a kérdéses oklevél kiállítására, az Zágrábban történt meg. A XIV. század második felében több olyan, a szlavón bánok nevében kelt oklevelet ismerünk, amiket a báni pecsét távolléte miatt a hivatalban lévő vicebán *sigillum*ával erősítettek meg. Ezek az oklevelek

⁶⁵ A XIII. századi bánokkal kapcsolatban megemlíti az utazó hatalomgyakorlást KRISTÓ GYULA is: Különkormányzat az Árpád-kori Drávántúlon és Erdélyben. In: Uő.: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1983. 208–240.; 217.

⁶⁶ KUBINYI 1991. 114. szerint a székhely, rezidencia akkor jön létre, ha az udvar egy része akkor is egy bizonyos helyen marad, ha az uralkodó az udvar másik részével járja az országot. Egy állam fővárosa pedig az a település, ahol a központi intézmények állandóan működnek. Zsigmond távollétében telepedtek le a hivatalok végleg Budán, ezzel vált fővárossá. – A Szlavón Bánság esetében egyedül a báni kancellária az, amit „központi intézményként” vizsgálhatunk.

⁶⁷ *Relatio [Petri] bani [dicti] Zudor*. DL. 52 246.

⁶⁸ DL. 35 884.

⁶⁹ A XIV. században működött szlavón hercegi és báni *prothonotarius*okra lásd B. HALÁSZ ÉVA: Szlavón hercegi és báni ítélőmesterek a 14. században. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 130 (2009) 69–83.

nagyobbrészt Zágrábban,⁷⁰ kisebb részben pedig Körösön keltek.⁷¹ Valószínűsíthető tehát, hogy a báni kancellária (legalábbis a XIV. század második felében) bizonyosan Zágrábban működött.

4. A bán nemcsak a bánság vezetését látta el. Mint Magyarország egyik bárója, rendszeresen megfordult az uralkodó környezetében, részt vett a királyi tanács munkájában⁷² és az udvarban működő bíróságokon bírótársaként szerepelt;⁷³ alkalmanként olyan hadjáratokban harcolt, amik nem kötődtek szorosan *honorjának* területéhez.⁷⁴ Elláthatott diplomáciai feladatokat,⁷⁵ családját érintő ügyekben is távozhatott a bánságból.⁷⁶ A bán tartózkodási helye többé-kevésbé tehát független a bánságnak, mint területi különkormányzati egységnek a székhelyétől. A kérdés vizsgálatahoz ezért figyelembe kell venni a báni hatalmat időlegesen gyakorló személyek (*vicebanus*, *vice[s]gerens*) keltezési és tartózkodási helyeit is, hiszen amikor a bán nem volt a helyén, a tartomány akkor is működött.

A bánok helyettesítésének megoldása korántsem volt egységes az Árpádok és az Anjouk korában. Amikor a körösi ispán látta el a feladatot, okleveleit a *vicebanus et comes Crisiensis* intitulációval adta ki.⁷⁷ Ha más személy került átmenetileg a tartomány élére, akkor a *tutor*,⁷⁸ *occupator*,⁷⁹

⁷⁰ Pl. 1372. december 8.: CDCr. XIV. 475–476.; 1380. október 3.: Dl. 77 796., CDCr. XVI. 124–125.; 1381. január 30.: Dl. 77 811., CDCr. XVI. 154.

⁷¹ Ekkor Csirke Péter volt a vicebán, aki egyszersmind a körösi ispáni tisztséget is ellátta: 1380. április 17., Df. 230 600., Mon. Civ. Zagr. I. 281–282.

⁷² Nevükkel rendszeresen találkozunk a királyi oklevelek *relatoraként*. Cudar Péter bán *relatorságára* lásd pl. 1380. június 20. (Dl. 100 173.), 1380. november 30. (Df. 251 828), 1381. április 16. (Dl. 6734.)

⁷³ Ákos Mikcs bán többekkel együtt Köcski Sándor országbíró bírótársaként szerepelt annak 1328. január 25-én kelt oklevelében: Anjou-oklt. XII. 32. szám.

⁷⁴ Feltehetően az 1271 tavaszán V. István magyar és II. Ottokár cseh király összecsapásához köthetően keltezett Gutkeled nembeli Joachim szlavón bán a Dudvág folyó közelében (Dl. 50 622.). A hadi eseményekre lásd KRISTÓ GYULA: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986. 139–141. – Ákos Mikcs részt vett 1328-ban az Ausztria ellen vezetett hadjáratban és az azt lezáró brucki békét többedmagával esküvel és pecsétjével erősítette meg: Df. 257 972., Anjou-oklt. XII. 423. szám.

⁷⁵ Cudar Péter 1374-ben Franciaországban képviselte I. Lajos királyt. BERTÉNYI IVÁN: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Budapest, 1976. 148.

⁷⁶ Cudar Péter 1377. szeptember 24-én Ónodon adott ki oklevelet: Dl. 52 256.

⁷⁷ Lásd pl. Domokos: 1249. július 18., Df. 230 132., CDCr. IV. 397–399.; Váradjai Mihály fia Péter: 1352. június 2., Dl. 33 511.; Csirke Péter: 1378. november 2., Dl. 35 257.

⁷⁸ Pl. Cudar György: 1370. június 13., Dl. 43 628.

⁷⁹ Pl. Kanizsai János: 1362. június 23., Dl. 103 313.

*vice(s)gerens*⁸⁰ titulusokkal találkozunk. Általában Zágrábban⁸¹ és Körösön adták ki okleveleiket, ez utóbbi helyen nagyrészt a megye ispáni tisztségét is viselők kelteztek.⁸²

A bánok utazó hatalomgyakorlásának időszakában, vagyis a XIV. század közepe előtt megfigyelhető, hogy a nagyobb egyházi ünnepeket igyekeztek Zágrábban megülni. Napi dátumot is tartalmazó oklevelek alapján ugyanis a zágrábi keltezések többsége közel esik egy-egy nagyobb egyházi ünnephez (Húsvét,⁸³ Karácsony,⁸⁴ Mindenszentek,⁸⁵ Szent István király ünnepe).⁸⁶ A bán, illetve a báni helyettesek preferált szlavóniai tartózkodási helye alapján is elmondható, hogy Zágráb volt a Szlavón Bánság központi települése.

5. A bán bíraskodásnak több fóruma volt: egyrészt a báni szék,⁸⁷ másrészt a közgyűlés (*generalis congregatio*), harmadsorban a bán ítélszéken kívüli bíraskodása. A közgyűlési helyszínek változatosak voltak, az Árpádok korában ismert gyűléseket Zágrábban és Rojcsán tartották. A XIV. század első felében tartottak közgyűlést Zágrábon kívül Körösön, Szenterzsébeten, Rojcsán, Pekéren és Szentivánon, a XIV. század második felében pedig Körös és Zágráb vált a közgyűlések két kizárólagos helyszínévé.⁸⁸

⁸⁰ Ezzel a címmel általában az ítélmesterek helyettesítették a bánt, pl. Jakab ítélmester: 1364. október 11., Dl. 77 377.

⁸¹ György mester: 1373. május 1., Dl. 41 901., CDCr. XIV. 518–519.

⁸² Járαι Mihály fia Péter vicebán és körösi ispán: 1352. június 3., Dl. 33 511. Zsigmondkori Oklevéltár. I. Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest, 1951. 3983. szám.

⁸³ 1267. április 11.: Dl. 32 836., CDCr. V. 428–429.; 1267. április 12.: Df. 256 371., CDCr. V. 429–430.; 1337. április 12.: Dl. 33 583., CDCr. X. 317–318.; 1340. április 24.: Df. 277 894., CDCr. X. 537., Anjou-oklt. XXIV. 248. szám; 1341. április 12.: Df. 230 373., CDCr. X. 609–612., Anjou-oklt. XXV. 203. szám.

⁸⁴ 1272. december 22.: Dl. 816., CDCr. VI. 10.; 1336. december 20.: Df. 256 698., CDCr. X. 290., Anjou-oklt. XX. 493. szám.

⁸⁵ 1263. november 10.: Dl. 537., CDCr. V. 269–270.; 1278. november 6.: Df. 283 555., CDCr. VI. 266.

⁸⁶ 1266. augusztus 16.: Df. 230 369., CDCr. V. 390–391. nr. 869.), 1270. szeptember 4. (Df. 283 555.), 1271. szeptember 3. (Dl. 35 832., CDCr. V. 603–604.; 1333. augusztus 20.: Dl. 10 049., Anjou-oklt. XVII. 404. szám; 1334. augusztus 21.: Df. 252 035., CDCr. X. 179–180.; 1337. augusztus 29.: Dl. 40 763., CDCr. X. 353–356.

⁸⁷ A XIV. században ismerünk példát arra is, hogy a bán Nagykemlék várában ült ítélszéket, de az ítéletét tartalmazó oklevelet már Zágrábban állították ki: 1372. október 21., Df. 230 554., CDCr. XIV. 444–446.

⁸⁸ B. HALÁSZ ÉVA: Generalis congregatiók Szlavóniában a 13–14. században. Történelmi Szemle 59 (2017) 283–289.

6. Egyházigazgatási szempontból Szlavónia legfontosabb települése kétségtől Zágráb volt, a területet felölelő, a városról nevezett püspökség székhelye. Itt épült fel a Szent István király tiszteletére szentelt székesegyház is, valamint káptalan is működött. Szlavónia területén a hiteleshelyi tevékenység nagy részét ez utóbbi mellett a Csázma mezővárosba települt társaskáptalan látta el.⁸⁹

A szlavóniai kamarát feltehetően az 1250-es évek elején hozták létre Pakrácon. Azonban már igen korán, 1259 előtt áthelyezték azt Zágrába.⁹⁰ Ezért a pénzügyigazgatás felől szemlélve is a *civitas montis Grecensis* volt a tartomány legfontosabb települése.

Központi funkciót kap(hat) az a település is, ahol az uralkodó, vagy (Szlavóniában) a herceg, illetve a bán rendszeresen tartózkodni szokott. Azt fentebb már láttuk, hogy Zágráb ebből a szempontból kitüntetett helynek számított, kérdés, volt-e más, a bánok és a hercegek körében kedvelt hely? 1225-ben Béla herceg Krapinán (*in loco Crapine*) volt, ahol a király kápolnájában (*in capella domini regis*) a jelenlétében esküt tettek le.⁹¹ Nada Klaić véleménye szerint Kálmán herceg az általa építtetett Medvedgrad várában tartotta udvarát.⁹² A XIV. században Kaproncán is voltak a király, illetve a herceg kezelésében álló épületek,⁹³ amiket a bánok valószínűleg szintén igénybe vettek/vehettek.

A mai Zágráb központjában két, a másikkal rendszeresen torzalkodó⁹⁴ település létezett egymás mellett a középkorban: a püspöki és káptalani város (Kaptol), illetve a szomszédos magaslaton a szabad királyi város (Gradec, *Mons Grecensis*), amit IV. Béla 1242. november 16-án

⁸⁹ Természetesen más (gyakran Szlavónián kívüli) káptalanok és konventek is láttak el hiteleshelyi feladatokat Szlavóniában, de csak esetlegesen. Ilyen volt például a pozsegi (pl. 1367. április 15., CDCr. XIV. 12–14.), vagy a pécsi (pl. 1369. április 9., CDCr. XIV. 177–178.) A zágrábi káptalanra összefoglalóan lásd ANTE GULIN: Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska. Zagreb, 2001. 19–62., a csázmai káptalanra uo. 65–104.

⁹⁰ WEISZ BOGLÁRKA: A zágrábi kamara az Árpádok korában. In: Középkortörténeti tanulmányok 6. Szeged, 2010. 327–334.

⁹¹ CDCr. III. 244.

⁹² NADA KLAJĆ: Medvedgrad i njegovi gospodar. Zagreb, 1987.; A szakirodalom többsége Medvevár építését Türje nembeli Fülöp nevéhez köti és 1242 utánra teszi, pl. Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század) Főszerk. KRISTÓ GYULA. Budapest, 1994. 448. (a vonatkozó szócikk ENGEL PÁL és FELD ISTVÁN munkája)

⁹³ 1343. június 19-én itt keltezett Erzsébet királyné (Anjou-oklt. XXVII. 410.); István herceg 1353. márc. 10-i oklevelében: *loco sessionali seu curie ac edificiis domorum ducatu pertinentibus in eadem civitate Kapruncha existentium salvois per omnia remanentibus*. Hercegek 162–163.

⁹⁴ Pl. 1346. április 11.: Df. 230 440., CDCr. XI. 289–296., Anjou-oklt. XXX. 290. szám.

kiváltságolt,⁹⁵ de már előtte is létezett a területen település. Nada Klaić a Zágráb történetéről írott munkájában említi az Árpádok korában épített zágrábi *castrumot*, ami később a Cillei család kezébe került.⁹⁶ Elgondolkodtató azonban, hogy IV. László király 1284-ben kelt egyik okleveléből arról értesülünk, hogy a zágrábi püspök engedélyével a bánoknak a székesegyház előtt fekvő *funduson* házai voltak és ott szoktak megszállni, mely gyakorlatnak az uralkodó véget vetett és megtiltotta, hogy ott a bánok a későbbiekben megszálljanak.⁹⁷

Az Anjouk korában több olyan zágrábi palotáról tudunk, ahol a bánok és kancelláriájuk helyet kaphatott. 1332-ből értesülünk például arról, hogy Ákos Mikcs bán I. Károly király elé perbe hívta Endre fia Mihály zágrábi (*de monte Grecensi*) polgárt egy bizonyos palota ügyében, amit a bánsághoz tartozónak vélt (*asserens ipsum pallacium ad ius banatus pertinere*), mivel az korábban István bán tulajdonában volt. Mihály azonban oklevelekkel bizonyította, hogy a kérdéses palota vétel útján került a tulajdonába, nem a báni *honor* része volt.⁹⁸ 1335-ben a király megparancsolta Mikcsnek, hogy Zágrábban a (város)fal mellett királyi házat (*domus regalis*) építtessen. A polgárok azonban jelentették neki, hogy a bán arra nagy kaput (*magna porta*) készített, holott a király egy lónak ki- és bejárást biztosító kis kaput (*portella, parva porta*) szeretne csak. Ezért az uralkodó felszólította a bánt, hogy a kis kapuval épüljön meg az épület.⁹⁹ Valószínűleg ebben az épületben lakott Anjou István herceg második dukátusa idején.¹⁰⁰ 1357-ben István zágrábi püspök okleveléből egy bizonyos *fundum curia bani dictum*-ról értesülünk, amit László püspök Dénes zágrábi klerikusnak és a káptalan *notarius*ának adományozott.¹⁰¹ Több olyan, tagjai között bánt tudó családot ismerünk, amelyek rendelkeztek Zágrábban házzal/palotával. A Gutkeled nem Majádi ágából több, XIII. századi

⁹⁵ 1242. november 16.: CDCr. IV. 172–176. SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. Budapest, 1923–1987. (továbbiakban: RA) 723. szám.

⁹⁶ NADA KLAJĆ: Povijest Zagreba. Zagreb, 1982. 197–198. Térképen lásd uo. 211.

⁹⁷ *Fundus existens ante ecclesiam Sancti regis cathedralem, in quo bani Sclauonie aliquando ex permissione episcopi Zagradiensis domos et descensum habere conueverant*. Mon. Civ. Zagr. I. 56–57., RA 3313. szám.

⁹⁸ 1332. március 18.: Mon. Civ. Zagr. I. 137–139.

⁹⁹ 1335. november 29.: CDCr. X. 242.

¹⁰⁰ *de Grechensi civitate, loco mansionis nostre, zelo spiritualis devotionis cordialiter inducti progrediendo*. 1353. május. 28., Hercegek 169–170. és 170–171.

¹⁰¹ 1357. augusztus 26.: Df. 256 416., Mon. Civ. Zagr. I. 211–212. Ez akár azonos lehet azzal a *fundussal*, amit IV. László 1284-ben kelt oklevele említ.

szlavón bán származott. Zágrábi palotájukat a XIII. század végén cserélték el.¹⁰² Ákos Mikcsnek a királyi palota közelében volt ingatlana, ami halála után fiai kezébe került, tőlük pedig 1344-ben Hahót Miklós akkori szlavón bán tulajdonába ment át.¹⁰³ Mikcs fiának, az 1387-ben báni tisztséget viselő Ákosnak is volt telke Zágrábban.¹⁰⁴

A dolgozat elején feltett kérdésekre adható válaszokból egyértelmű, hogy a Szlavón Bánság legfontosabb települése az Árpádok és az Anjouk korában mindvégig Zágráb volt, itt székelte a területet felölelő püspökség *episcopusa*, itt működött a zágrábi kamara. A báni okleveleken az 1260-as évektől rendszeresen olvasható kelet helyek alapján kiderült, hogy a bánok az 1340-es évekig körbejárták a tartományt, de Zágráb kiüntetett helyzete mindvégig megfigyelhető. Szécsi Miklós első bánságának idejétől kezdve vált Zágráb a bánság és a bán állandónak tekinthető székhelyévé, általában itt keltezett a mindenkori szlavón bán, itt volt a báni kancellária állandó helye, azonban az 1360-as évektől kezdve a körösi széken hozott ítéleteket Körösön foglalták írásba.¹⁰⁵

¹⁰² Az ügylet részleteiről lásd CDCr. VI. 609., 610., VII. 35., 37., 60–61., X. 11–12.

¹⁰³ *magistri Stephanus et Akus, filii Mykch bani quoddam pallatium ipsorum pretio comparatum in eadem civitate Zagradiensi circa pallatium seu castrum domini regis iuxta portam existens cum uno fundo curie ... prelibato Nicolao bani et suis heredibus ... dedissent et tradidissent.* Mon. Civ. Zagr. I. 169–171.

¹⁰⁴ Mivel az utána a királynak járó *datumot* nem fizette meg, ezért a városi tanács azt 1397-ben eladta *Chunus Latinus*-nak. Mon. Civ. Zagr. IX. 92.

¹⁰⁵ Pl. 1367. április 24.: DL. 33 222., CDCr. XIV. 15–19.; Zágráb központi szerepére a későbbiekben lásd VARGA SZABOLCS: Zágráb szerepe a magyarországi városhálózatban a késő középkorban. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 3 (2008) 249–273.

ÉVA B. HALÁSZ
Zagreb or Križevci?

It is known, that the main city of the mediaeval Slavonia was Zagreb. But was it true in the whole Middle Ages? The paper analyses the question mainly through the charters issued by the the Slavonian princes, bans and vice-bans. According to them, Zagreb was the most important settlement in the Arpadian and Angevin period.

Four periods can be distinguished within the examined era and the role of Zagreb was different in all of them. In the first period (till the 1270's) the ban circled in the whole territory and issued charters in every place where needed. Zagreb was important, but the ban did not live there continuously. In the second one, during the period of the oligarchs the Slavonian ban very rarely issued charters in Zagreb, while in the third one (from ban Nicolas de Felsőlendva till Nicolas de Hahót) the ban again circled in Slavonia. From the 1350's the ban held his court in Zagreb, the chancellery had a stable place there and most of the charters of the bans were issued there.

